

*Др Зоран Деврња, ванредни професор
Православног богословског факултета
Универзитета у Београду*

УДК: 348

DOI: 10.46793/DCP23.045D

ЦРКВЕНО ПРАВО КАО БОГОСЛОВСКА И ПРАВНА НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА – ПРЕДНОСТИ И МАНЕ ДВОЈНОГ НАУЧНОГ ИДЕНТИТЕТА

***Сажетак:** Црквено право је једна од најстаријих богословских дисциплина која изражава аутентично црквено предање настало ходом сакралног тела Цркве кроз историју. Поред свог неоспоривог еклицсијалног идентитета еклектичког карактера, који настаје свеиштемним прожимањем канонског сведочења са другим носиоцима богословског предања попут наука о богослужењу, о светоотачком духовном и теолошком наслеђу и њиховом доприносу уобличавању догматског и етичког исповедања, о литерарним носиоцима предања, као и о црквеној историји, Црквено право се од периода зрелог средњевековља развија и у смеру идентификације са јуриспрудентним предметима и методама истраживања што га чини двоидентитетном науком дисциплином. Иако је предметом тровековне академске расправе о његовом позиционирању у породици правних и богословских наука Црквено право се одушуре заокруженим и коначним епистемолошким дефиницијама и задржава свој прожимајући, структурално сложен, вишеслојан и у исто време јединствен и особен еклицсијални и правни, пастирски и академски научни идентитет. Чланак који је пред вама је сведени покушај сагледавања позитивних и негативних последица дуалног идентитета науке Црквеног права.*

***Кључне речи:** Црквено право, Еклицсијално право, канонско предање, академско богословље, Универзитет*

1. Увод

Данас смо се окупили поводом једног лепог јубилеја. Тридесет година од обнављања рада катедре за Црквено право на Универзитету у Крагујевцу је веома важан догађај за нашу академску и црквену јавност. Овај јубилеј је и добра прилика да се осврнемо на историјат ове науке у нашој високошколској и еклицсијалној средини, и да заједно промислимо о путевима којима је пролазила, којима данас пролази и онима који су пред њом.

Пре свега је важно да нагласимо да Црквено право код Срба има дугу и развијену традицију. Она је првенствено детерминисана богословским и пастирским опусом Светога Саве код којег доминирају управо дела из ове области црквеног живота. Иницирани његовим делом српски духовници, епископи, монаси, свештеници и професори још од краја 18. века врло предано се посвећују овој науци. У оквиру увода у тему је још веома важно нагласити да се црквено право код Срба развија у контексту са његовим предметним појављивањем на европским универзитетима и високим богословским школама, те је и у формативном и садржинском смислу у потпуној корелацији и структуралној повезаности са динамиком и академским концептом његовог изучавања у овим институцијама. Када ово кажем мислим првенствено на немачке универзитете и руске богословске школе, од којих је српска канонскоправна школа можда највише била, ако не зависна, а оно бар на њих изворишно упућена током 19. и прве половине 20. века.

2. Еклектичност науке Црквеног права

Црквено право је у многостручној специфичној научној дисциплини. Иако детерминисана особеним предметом изучавања и методом она је својим научним развојем у великој мери зависна од других наука. Посматрана из перспективе секуларних наука, односно, акцентујући њену усмереност на истраживања феномена саодношења Цркве и друштва њена истраживања су у значајној мери одређена достигнућима и закључцима других друштвених наука међу којима бисмо могли издвојити правне, социолошке, философске, политичке и њима сличне.¹ Поред тога за отварање, анализу и закључно затварање појединих питања из области Црквеног права неопходна је и прецизна, конструктивна и слојевита историографска контекстуализација која специфичне друштвене феномене карактеристичне за дуготрајну и континуирану присутност Цркве унутар одређеног друштвеног, културног и цивилизацијског амбијента посматра и вреднује у холистичким оквирима њиховог целосног трајања и пројављивања, што потребује врло софистицирано и аргументовано методолошко ослањање и употпуњавање резултатима различитих и допуњујућих повесних истраживања која сагледавају друштво у његовим вертикалним, културолошко-религијским нивоима развоја и простирања, као и у хоризонталним нивоима преплићућих социјалних

---

¹ Данас је немогуће организовати наставу Црквеног права на било ком Правном факултету, а не изразити и остварити чврсту везу између овог предмета и других друштвених наука које својим научним резултатима комплетирају слику црквеноправних тема у њиховом реалном историјском и савременом друштвеном, политичком, економском и идеолошком контексту. Наиме, Црква, као и све друге верске заједнице, својом историјском чини овакав спој наведених друштвених наука нужним и конститутивним за науку Црквеног, односно, Државно-црквеног права..

трансформација, привредних успона и падова, идеологија и из њих исходећих политика, конфронтација, ратова, унутрашњих револуција и међународних криза.² Мишљења смо да ниједна друга научна дисциплина друштвено-хуманистичке оријентације нема тако блиску и чврсту везу са другим наукама које суштински одређују њену академску профилисаност, а да са друге стране успева да сачува своју научну посебност, јединственост и диференцираност управо у односу на науке са којима је повезана. Таква њена позиционираност у породици друштвено-хуманистичких наука се на први поглед чини парадоксалном и може се сматрати одређеном категоријалном слабошћу која би у специфичном тренутку могла довести до њене предметне избледелости и методолошке неаутентичности, што би представљало и почетак њеног ишчезнућа са хоризонта релевантних и кредибилних научних дисциплина.³ Међутим, оно што се као извесно причињава не дешава се већ вековима, односно, иако од самог почетка свог универзитетског профилисања изложена таквој опасности наука Црквеног права опстаје у свом академском идентитету и додатно га афирмише, тако да данас њена присутност на савременим универзитетима не само да није анахронизам већ је и насушна потреба, о чему најречитије говори место где и јубилеј поводом којег смо се данас окупили.⁴

---

² Спонтаност појединих друштвених процеса чини присуство Цркве и других верских заједница у једном друштву феноменолошки неизвесним и непредвидљивим, односно, присиљава нас да, из перспективе науке Црквеног (Државно-црквеног) права, увек изнова сагледавамо њихову друштвену позиционираност и изложеност различитим утицајима који могу бити подстицајни али исто тако и деструктивни и дестимулишући за присуство одређене верске заједнице у друштву. О односу Цркве спрам социјалних питања, права, правде, капитализма, политике и различитих облика друштвене моћи и других друштвених феномена садржајно пише проф. Растко Јовић у поглављу „Есхатологија као јавно деловање Цркве“; види, Јовић, Р., *Динамика хришћанског идентитета*, Београд, 2018, стр. 91-96.

³ Заиста се чини да је танка линија раздвајања између искуства узајамног прожимања и развојног подстицања науке Црквеног (Државно-црквеног) права и других релевантних правних и друштвено-хуманистичких дисциплина, са једне стране, и евентуалног преузимања његовог предмета и метода од стране истих тих наука, са друге, што би вероватно довело да губитка ове науке у спектру универзитетских научних дисциплина. Са зачуђујућом отпорношћу Црквено право се опире оваквом негативном исходу и опстаје у свом академском идентитету.

⁴ Данас готово сви универзитети у Републици Србији, односно, њихови Правни факултети, имају присутно Црквено право било као изборни предмет, било као обавезан, у оквиру дефинисаног предметног модула у оквиру мастер програма, како је то организовано нпр. на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу. Правни факултет Универзитета у Београду је вратио у свој предметни програм Црквено право годину дана после крагујевачког факултета као изборни предмет, тако да јубилеј обележава наредне, 2024. године. Постојање предмета Црквено право на државним универзитетима и факултетима једсте и својеврсна потврда кооперативне одвојености

Поред своје секуларне димензије, што би подразумевало њену акцентовану усмереност на истраживање друштвених феномена узрокованим присутношћу Цркве у одређеном социјалном амбијенту најшире посматраном, Црквено право има и своју оригинерну димензију еклисијалне провенијенције која је у структуралном смислу не чини битно епистемолошки различитом.⁵ Наиме, и у свом еклисијалном издању наука Црквеног права је такође еклектично структурирана, можда још наглашеније него што смо то раније објаснили у случају њене академске научне појавности. Иако феноменолошки, унутар спонтаног црквеног живота, постоји од самих почетака Цркве, односно, још од апостолског периода с краја 1. и почетка 2. века као епохе зреле и почетка позне антике⁶, као богословска научна дисциплина је профилисана далеко касније тек у 13. веку у римокатоличким еклисијалним структурама схоластичког теолошког израза.⁷ То значи да је и у својој спонтаној појавности кроз нормативизам канонског богословског предања и његов саборни идентитет, Црквено право било упућено на богослужење Цркве, њену сакралну димензију самопоимања, теолошке наративе које су дефинисали и заступали поједини Оци Цркве, светописамска сведочења о преображавајућој реалности присуства Божијег у заједници свога народа, како за појединце тако

државе и Цркве што је једна од преовлађујућих форми саодношења ова два облика институционалног организовања унутар савременог друштва; види, Ђурђевић, Н., *нав. дело*, стр. 258-262.

⁵ Богословска димензија Црквеног права је последњих сто година на парадоксалан начин занемарена, тако да се последњих деценија налазимо у процесу обнове њеног еклисијалног статуса и идентитета. На Православном богословском факултету томе су деведесетих година прошлог века значајан допринос дали професори епископ Атанасије Јевтић и Ненад Милошевић; види, Милошевић, Н., *У Духу и Истини – Литургијско-канонске теме*, Београд, 2011, стр. 113-139. и види, Јевтић, А., *Свештени канони Цркве*, Београд, 2005.

⁶ О специфичном узајамно-изграђујућем односу античке хеленско-римске цивилизације и хришћанства надахнуто говори Ненад Ристовић у поглављу „Хришћанство и античко наслеђе Европе“; види, Ристовић, Н., *Хришћанство и античко наслеђе*, Београд, 2010, стр. 24-28.

⁷ Иако је јуриспруденција била развијена још у периоду антике, сличан њој аналитичан и истраживачки приступ канонском предању Цркве не налазимо до прве половине 13. века, односно, до појаве Томе Аквинског и од тог тренутка веома распрострањеног схоластичког метода научног истраживања. У том смислу могли бисмо рећи да је то почетак организованог истраживања канонског предања, односно, почетак науке Црквеног права. Можда се творцем науке Црквеног права може сматрати и Хугучије (бискуп Фераре) који је живео у другој половини 12. и почетком 13. века, неколико деценија пре Томе Аквинског, с тим што је он остао запамћен више као одличан зналац канонског предања Римске Цркве и њене канонске праксе, а мање као теоретичар и истраживач, што је било одређујућа Томина карактеристика.

и за целе заједнице⁸, као што је и кроз свој научни теолошки опус била упућена на канонско предање Цркве, Еклисиологију, Догматику, Литургику, Патрологију, Библистику, Црквену историографију и друге сродне богословске науке.⁹ У том смислу наука Црквеног права потребује енциклопедијско знање и суштинску укорененост у живот Цркве од сваког ко би се охрабрио да зарони у често оспораване богословске дубине ове еклисијалне научне дисциплине.¹⁰ Можемо рећи да се наука Црквеног права већ више од једног века налази у периоду који бисмо могли назвати њеном ренесансом и то не толико због освајања унутарњих простора ове саме науке већ више због достигнућа која су резултат врло плодне развојне динамике у којој се, од друге половине 19. века, налазе друге богословске науке на чија се достигнућа ослања наука Црквеног права и која креативном епистемолошком и еклисијалном рецепцијом баштини као своја.¹¹ Због таквог начина позиционирања Црквено право, у свом црквеном идентитету, као изразито рецептивна наука услед своје базичне упућености на друге науке, као и због своје двовалентности, академске и еклисијалне, је као научна дисциплина у новије време била често потцењивана науштрб наглашавања значаја и експанзивности других научних богословских дисциплина на које се ослања, као и због своје, некад стварне а некад наводне јуридичности, а и тиме вештачки подразумеваног одсуства богословске укоренености и профилисаности, што је у значајној мери довело до пада интересовања за ову науку, особито у образовним институцијама које су у систему црквеног школства.¹² Можемо рећи да је таква ситуација доминирала до неколико година у назад, а да је суштинском опоравку саме науке у нашој

---

⁸ Важно је нагласити да канонска пракса не постоји у Цркви као саморазумљива реалност већ увек у контексту и свих других аспеката црквеног живота.

⁹ Како су се појављивале и развијале поједине богословске науке тако се и примећивао њихов велики утицај на Црквено право и њихову све израженију узајамну зависност. То је остало одлика саодношења богословских наука и Црквеног права до данас.

¹⁰ Када наводимо енциклопедијско знање као конституишући чинилац бављења науком Црквеног права не мислимо специфично на академска знања, већ поред њих подразумевамо као саморазумљиво присутна знања која се стичу спонтаним учешћем у свакодневном животу Цркве, што поједностављено називамо познавањем црквеног предања.

¹¹ Међу богословским наукама које посебно доприносе развоју Црквеног права издвајамо Библистику, Литургику, Црквену историју, Патрологију и Еклисиологију као најмлађу богословску дисциплину у овом низу.

¹² Временом попримивши наглашено јуриспрудентни идентитет и образац предметног промишљања, Црквено право чак и у богословским школама почиње да губи свој еклисијални идентитет и почиње се сматрати правним уљезом у породици богословских наука што све заједно доводи и до њене све веће непопуларности међу полазницима богословских школа. Последња деценија 20. века и ностојање већ поменутих професора на ПБФ УБ ће довести до исправљања ове појмовне грешке.

средици, у оба њена појавна вида, делимично допринело управо њено враћање на наше универзитете.

3. Црквено право као богословска наука

Црквено право у српским црквеним образовним институцијама се организовано изучава од краја 18. века, односно, од увођења овог предмета у програм новоосноване Карловачке богословије.¹³ Међутим, сама динамика друштвеног организовања Срба на територији Хабсбуршке монархије, која је махом била усмерена на живот Цркве, од школованијих припадника националне елите је захтевала добро познавање канонских прописа и других црквених писаних норматива, као и државних закона који су се односили на правни положај Цркве, што је подразумевало присуство елемената ове науке и у српским грађанским школама које су основане већ почетком 18. века, а које су у значајној мери довеле до профилисања националне грађанске интелигенције у већим урбаним центрима империје.¹⁴ Одлика присуства Црквеног права у српским школским срединама у овом периоду била је одређена интелектуалним, еклисијалним и правним уливима који су били карактеристични за општи друштвени положај Срба у Аустро-угарској. Наиме, од њиховог масовнијег насељавања у областима северно од Саве и Дунава, када су формирана бројна српска насеља и када су Срби препознати као етничка и верска заједница која ће у дужем временском периоду имати значајну друштвену, политичку и војну улогу унутар царства, почело је правно регулисање и нормативно усмеравање њиховог социјалног и правног положаја, као особене националне и верске заједнице, ка значајној редукцији њихових права и институционалних овлашћења њихових националних управних тела.¹⁵

---

¹³ (Сремско) Карловачка богословија је основана 1794. године посебним настојањима митрополита Стефана Стратимировића.

¹⁴ Латинско-српска школа, потом Академија, позната и као Висарионова (Латинска) Академија, основана је 1731. године у Новом Саду од стране тадашњег епископа новосадског Висариона Павловића. Клирикална школа је основана у Сремским Карловцима 1749. године, а Карловачка гимназија 1792. године. Неке школе су основане и пре Латинско-српске али нису имале дуг век. Све ове образовне институције су значајно допринеле животу и опстанку српског народа и његове Православне Цркве у Аустро-угарској царевини. О оснивању школа, грађанских и богословских, пише Ђоко Слијепчевић у поглављима „Духовно-културни живот у Карловачкој митрополији до Темишварског сабора“ и „Епоха митрополита Стевана Стратимировића“ своје друге књиге тротомног дела *Историја СПЦ*; види, Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске Православне Цркве 2. књ.*, Београд, 1991, стр. 73-149.

¹⁵ Иако даровани Србима у форми законских привилегија, правни акти које је доносио аустријски цар и којима је уређиван положај српског народа и његове Православне Цркве у Аустријској царевини су представљали нормативни програм умањивања или

Преовлађује утисак да је позиција Срба и њихове црквене заједнице била детерминисана правним упливима државе више него било која друга и да је то у значајној мери определило образованији слој унутар српског националног корпуса на посебну заинтересованост за питања Црквеног права управо у контексту његовог саодношења и утицаја које прима од државних законских норматива и царских одлука у циљу заштите и очувања њихове националне Православне Цркве и њених институција у оквиру империје. То је довело до искуства да су се поједини Срби често, као угледни трговци, официри или припадници богатијих и образованијих слојева друштва у Пешти, Бечу, Араду, Темишвару и другим центрима¹⁶, садржајније и успешније залагали за интересе Цркве и чували њен особен положај и значај за српски народ него што су то често били у могућности да чине епископи и високо свештенство. Односно, српско национално и црквено тело су у искуству нашег народа у Аустро-угарској били идентитетски једно и нераздвојно те је једнако познавање грађанских и црквених прописа било обавеза сваког угледнијег члана заједнице.¹⁷ У том смислу је присутност Црквеног права у црквеним и грађанским образовним институцијама српског народа у Црно-жутој монархији било од врхунског националног и еклисијалног значаја који је превазилазио клерикалне димензије Цркве и преливао се на целину националног бића и његове идентитетске самосвести.

Друга линија утицаја на развој Црквеног права код Срба био је одређен руским црквеним и академским упливом. Разумљиво је да би без овог континуираног и организованог утицаја опстанак Срба и њихове Цркве у областима Аустријског царства био отежан, а у одређеном смислу и немогућ.¹⁸ Са друге стране, црквено-правна наука код Руса је већ попримила изразито академску профилисаност карактеристичну за црквене и универзитетске средине западноевропске провинијенције, односно, епицентар изучавања и поучавања ове науке су постали Духовна академија и универзитет, а не

одузимања права, о чему историја нашег народа у овој европској царевини најбоље говори види, Слијепчевић, Ђ., *нав. дело*, стр. 17-73.

¹⁶ Сви наведени градови, и многи које нисмо навели, поседују значајне споменике материјалног и духовног присуства српског народа у њима. Знамените цркве са особеним архитектонским решењима и посебно квалитетним сликарством, значајни манастири, велике епархијске и манастирске библиотеке, значајне школе и други писани споменици културе, сликарска дела, књижевни и научни радови, јесу аутентично сведочанство вековног присуства нашег народ на овим просторима.

¹⁷ Посебно треба наглашавати јединство српског националног и црквеног тела у Аустро-угарској монархији јер је то био јединствен модел присуства једног народа у овој моћној држави.

¹⁸ Помоћ Руске империје и Руске Цркве је можда понекад била изнуђена, накада спонтана, некада интересима мотивисана, међутим каква год да је била увек је доприносила опстанку Срба и њиховом социјалном бољитку.

епископски двор или манастир, као што је код нас било случај све до отпочињања овог периода.¹⁹ Управо је процес школовања наших црквених кандидата и стипендиста на руским универзитетима и духовним академијама представљао трајекторију трансфера утицаја и модела структурирања, не само саме Цркве, већ и науке Црквеног права.²⁰ Употреба уџбеника, канонских зборника и других црквених докумената из руске еклисијалне и националне средине представљала је одлучујућу чињеницу за профилисање специфичне црквене и канонске свести код Срба у Хабсбуршкој монархији. Из епархија Карловачке митрополије овај утицај се временом почео простирати и на све српске обласне Цркве које нису биле део Аустријског (и Угарског) царства, а своју кулминацију је доживео почетком 20. века у процесу уједињења српских епархија под окриљем обновљене Пећке патријаршије и истовремене унификације административног, јурисдикцијског и канонског уређења на нивоу целе Српске Цркве.²¹

Трећа трајекторија утицаја на развој Црквеног права код Срба, можда најмање интензивна али ипак значајна, био је утицај немачких, а у ширем контексту сагледавано западних универзитета и правника који су поред других дисциплина у великој мери допринели унапређењу ове научне дисциплине у нашој средини.²² Треба нагласити да је ова линија утицаја имала најужи опсег деловања и првенствено се односила на малобројне појединце из наше средине који су интелектуално и научно комуницирали са интелектуалном и научном елитом Европе, превасходно римокатоличке провенијенције и у мањој мери англиканске. Ту пре свега морамо имати у виду велико име Никодима Милаша, епископа далматинског,²³ и његову увек отворену комуникацију и тематску

---

¹⁹ Код нас је Црквено право било још увек само практична еклисијална дисциплина која се „изучавала“ на епископским дворовима уз поуке самог епископа, или у већим и развијенијим манастирима, будући да је поседовање преписане, печатиране или штампане књиге за већину нашег народа и наших манастира било недоступна привилегија.

²⁰ О овоме детаљно и аналитично пише професор Владислав Пузовић у својој књизи *Руски путеви српског богословља*.

²¹ До обнове аутокефалне Пећке патријаршије дошло је 1918/20. године, а Томос Цариградске патријаршије којим је овај процес закључен издат је 1922. године. Поступак административног, канонског и јурисдикцијског уједначавања црквене праксе у свим епархијама обновљене Пећке патријаршије није био нимало лак ни брз, а одвијао се по организационим моделима који су били установљени у епархијама Карловачке митрополије.

²² Можда је развијеност Црквеног права на италијанским и француским универзитетима била већа него на немачким, али је непобитна чињеница то да је утицај на нашу интелектуалну и црквену средину долазио највише са немачких, а не неких других универзитета.

²³ Никодим Милаш је рођен крајем прве половине 19. века, а умро је средином друге деценије 20. века. Завршио Кијевску Духовну академију. Претходно се школовао у

корелацију са великим именима црквено-правне науке тог времена и њиховим наслеђем, каква су били Фон Хефеле²⁴ или Бевериц²⁵, као и нешто млађег Чедомиља Митровића²⁶, декана Правног факултета Универзитета у Београду, ректора овог Универзитета и једног од оснивача Богословског факултета, који је структурирао прве планове и програме за изучавања науке Црквеног права на овим високошколским научним институцијама²⁷.

4. Јуриспрудентна димензија Црквеног права

Увођење схоластике у методологију изучавања богословских наука и убрзани развој универзитета као интелектуалног простора за афирмацију научних дисциплина хуманистичке и еклисијалне оријентације на западу Европе довело је до измештања науке Црквеног права из простора уско црквених институција, као што су манастири и епископски дворови, у простор

Бечу. Био је и епископ далматински, Буковинско-далматинске митрополије. Један је од највећих каноничара и познавалаца Црквеног права у другој половини 19. и почетком 20. века. Велики је био борац за поправљање положаја Православне Цркве и православних народа у границама Хабсбуршке монархије.

²⁴ Карл Јозеф фон Хефеле (Karl Joseph von Hefele), рођен почетком, а умро крајем 19. века, био је бискуп Римокатоличке цркве у Ротенбургу (Немачка) и професор патрологије у Тибингену. Фон Хефеле је био најеминентнији представник римокатоличке школе Црквеног права немачке провинције током 19. века; види о односу Милаша према фон Хефелеу у: Милаш, Н., *Канони Православне Цркве са тумачењима I. књ.*, Београд-Шибеник, 2004, IX, фототипско издање.

²⁵ Вилијам Бевериц (William Beveridge), рођен је средином прве половине 17. века, а умро је крајем прве деценије 18. века, био је епископ Цркве Енглеске (Англиканске цркве). Више од једног века је био старији од фон Хефелеа, а више од два века од Никодима Милаша. Иако је припадао сасвим другом времену и другачијим црквеним приликама, карактеристичним за Англиканску цркву, био је веома плодан истраживач и писац на теме из опште црквене историје и канонског предања заједничког периода првог миленијума хришћанства. Његова дела су била инспирација многим ствараоцима из области Црквеног права, а посебно снажан утисак су оставила на Никодима Милаша; види о односу Милаша према Беверицу у: Милаш, Н., *нав. дело*, VIII.

²⁶ Чедомиљ Митровић је рођен средином друге половине 19. века, а умро је средином прве половине 20. века. Школовао се у Московској Духовној академији, а потом и на немачким универзитетима у Бечу и Тибингену, где је и докторирао; види: Пузовић, В., *Руски путеви српског богословља*, Београд, 2017, стр. 336-338.

²⁷ О увођењу Црквеног права на Правни факултет у Београду и о улози проф. Чедомиља Митровића у том процесу говори проф. Ђукић у свом раду који је презентовао на научном скупу - *Богословље код Срба: изазови и перспективе* - у организацији Православног богословског факултета; види, Ђукић, Д., *Црквено право као део правничког образовања на Правном факултету у Београду*, Београд, 2022, стр. 147.

амфитеатара и универзитетских библиотека и учионица.²⁸ Та чињеница је отворила многа питања и дилеме у погледу самог идентитета ове науке, те је временом почела да бледи њена оригинерна еклисијална утемељеност, а да се развија њена друштвено-хуманистичка, у ширем, односно правна димензија, у ужем опсегу посматрања и вредновања.²⁹ У позном средњовековљу и почетком модерне на европским универзитетима, чак и онима католичке провенијенције, више се није размишљало о смеру дефинисања науке Црквеног права у систему богословских наука већ претежно као правне науке. После многих лутања у поступку њеног профилисања између наука јавног и приватног права, препозната је њена исходна особеност укорењена у искуству Цркве те јој је дат идентитет еклисијалног права, што истовремено није умањило присуство унутар ње како јавноправних тако и приватноправних садржаја, односно, облигационих, кривичних, међународно-правних, процесних, пеналних и уставно-правних специфичности.³⁰ Последица оваквог тока у развоју Црквеног права јесте било даље приближавање јуриспрудентном уобличавању његовог предмета и метода научног истраживања што временом доводи до формирања већ препознатљиве јуридичности без, било директног било индиректног, указивања на његову богословско порекло.³¹

---

²⁸ Почетак развоја универзитета и схоластике се можда временски не подудара, односно, универзитет претходи схоластици скоро век и по, али је неспорно да се схоластика (схоластички метод) управо најбрже развија на универзитету и неодојиво од њега.

²⁹ Једна од најстаријих универзитетских научних дисциплина, поред Философије, било је Црквено (Канонско) право. Иако у основи богословска наука Црквено право је врло брзо на универзитету попримило академски идентитет.

³⁰ Научно позиционирање Црквеног права је било велика и деценијска тема на европским универзитетима 18. и 19. века. Препознати његову исходну тачку у јавноправним или приватноправним просторима правне науке било је ствар престижа, иако се лако увиђало да тражење идентитетског простора у наведене две правне области собом увек носи одређену недореченост. До препознавања и признавања њеног еклисијалног порекла и идентитета није се дошло лако, нити без одређених компромиса; О доприносу овој теми проф. Сергија Троицког исцрпан рад је објавио проф. Драган Митровић у зборнику *Право, Вера, Култура* који су приредили Александар Раковић и Владимир Ђурић; види, Митровић, Д., *Сергије Викторович Троицки о месту Црквеног права и његовом односу са државним правом*, Београд, 2012, стр. 74-79.

³¹ Еклатантан пример приближавања и прожимања правних и богословских елемената унутар аутономног црквеног права јесте и Устав Српске Православне Цркве који је после много мучних покушаја и протоком једне деценије коначно изгласан аутократском вољом Краља Александра Првог Карађорђевића 1931. године, што му даје, у извесној мери, октоисани карактер. О овој теми видети код Драгана Новаковића; види, Новаковић, Д., *Српска Православна Црква у законодавству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије*, Београд, 2015, стр. 115-158.

Рецепција таквог модела изучавања науке Црквеног права и апликовања из њега исходећих сазнања и закључака у реалности црквеног светотајинског живота за православне народе истока Европе постаће реалност тек од 18. века када се нарочито у царској Русији, а преко ње и у осталим православним срединама, некритички преузима такав модел изучавања ове науке. Такав развој догађаја се можда могао и раније наслутити узимајући у обзир вишевековно ропство православних народа Балканског полуострва и Мале Азије под турском влашћу, поробљеност великих и древних црквених катедара Истока арапском доминацијом, векове татарског ига над Руским народом и реформске активности унутар националног и еклисијалног бића руског народа које предузима император Петар Велики почетком 18. века у циљу трансформисања руске црквене и националне свести са традиционалних колосека на организационе трајекторије и управне моделе претежно европског протестантизма и делимично римокатолицизма, као несвојствене самопоимању једног вековима раније профилисаног православног народа какав је руски.

Инфицираност руске црквене, националне и културне елите тог времена европским системом вредности, научним рационализмом и позитивизмом, који је прожео поред осталих и богословске науке, био је довољан да се клица нетрадиционалног разумевања црквеног живота и присутности канонског предања црквеноправне профилисаности унутар њега прошири и на остале православне народе Европе, а можда у највећој мери међу Србима³², тако да претежан број наших студената и црквених стипендиста који су школовани у руским духовним академијама управо бира теме из Црквеног права за своје дипломске радове или теме виших специјалистичких (кандидатских) студија.³³ Њиховим повратком у нашу средину и преузимањем епископских и професорских позиција у нашој Цркви извршен је трансфер ових промена у нашу друштвену и еклисијалну реалност и на тај начин су формиран и предметни планови и програми за Црквено право и уобличавани уџбеници, како на нашим високим школама и факултетима, тако и у нашим богословијама и на Богословском факултету, по његовом формирању почетком 20. века.

5. Актуелност и релевантност науке Црквеног права

Када бисмо наслов овог поглавља доживели као израз темељне упитаности о присутности ове науке не само у образовном систему већ као вредносног

---

³² О одступању од богословских и канонских принципа у систему црквеног организовања *ad intra* и *ad extra* током 19. века под притиском власти ослобођене кнежевине (Краљевине) Србије говори и Драган Новаковић наводећи оцене каноничара о променама државне законске регулативе која се односи на Цркве и верске заједнице у време краља Милана Обреновића; види, Новаковић, Д., *Државно законодавство о Православној Цркви у Србији од 1804 до 1914.*, Београд, 2010, стр. 114-126.

³³ Пузовић, В., *нав. дело*, стр. 406-414.

хоризонта којим се нормира једно друштво и положај верских заједница у њему, и да смо га себи поставили пре нешто више од две деценије, одговор би вероватно био негативан у том смислу што се не би јасно могли наћи разлози за развој једне овако профилисане науке у друштву које је досегло свој максимум у погледу регулисања правног положаја верских заједница унутар њега, како се тада сматрало, или у случају Православних Цркава међу којима и унутар којих је владао предвидљив и критеријумима чврсто профилисан поредак и институционално саодношење. Такве околности, како су тада презентовне и како су нам се тада чиниле, нису биле подстицајне за развој науке Црквеног права, односно, као да су њена мисија и друштвено-еклисијално послање доживели врхунац и све оно што му следи би представљало опадање њене актуелности и релевантности. Имао се утисак да је на плану науке Црквеног права већ све речено. Међутим, врло брза транзиција савремених друштава у једном неочекиваном правцу, наметање либерално-трансхуманистичких идеолошких наратива, глобална геополитичка престројавања са непринципијелном употребом појединих Цркава и њихових поглавара у остварењу тог циља, актуелни политички и ратни сукоби, као и потпуно уништење појединих канонских црквених заједница на територијама њиховог традиционалног и вековног опстојавања, увођење нових еклисијалних критеријума устројавања Цркава и урушавање традиционалног поретка унутрашњег црквеног организовања и дефинисања места верских заједница у савременим друштвима чини науку Црквеног права више него актуелном и релевантном.³⁴ Наиме, данас више него икада раније имамо простора да се кроз научна истраживања и апликативни аспект науке осврнемо на горућа питања савременог православља или друштвеног и правног положаја верских заједница³⁵, као и самих држава које се налазе под извесним нормативним пресингом да у једном непринципијелном идеолошком кључу мењају своје законодавство и да вековима укоренењен морални поредак, како друштвени тако и индивидуални, прилагођавају квази-вредностима које нису аутентични део колективног етоса нашег народа. Уколико тражимо одговор на актуелна питања употребе верских симбола у јавном дискурсу, положаја верских заједница у процесу нормирања општих друштвених вредности, учешће верских заједница у отвореним дебатама на релевантне теме права и слобода

---

³⁴ О савременим проблемима из домена државно-црквеног права у готово свим постојећим аспектима сусретања Цркве и савременог друштва исцрпно пише проф. Шијаковић у поглављу „Црква и држава: за државно-црквено право“; види, Шијаковић, Б., *Огледање у контексту – О знању и вјери, предању и идентитету, цркви и држави*, Београд, 2011, стр. 379-552.

³⁵ О моделима правног позиционирања верских заједница у савременим европским друштвима и Европској унији врло компетентно и садржајно говори проф. Роберс у свом раду у оквиру зборника *Држава и Црква у Европској унији*; види, Роберс, Г., *Држава и Црква у Европској унији*, Београд, 2012, стр. 10-11.

појединаца и друштвених група³⁶, перманентне и нетранспарентне трансформације образовног система, проблематика употребе савремених медија и друштвених мрежа, као и других релевантних тема, не постоји кредибилнија интелектуална и истраживачка платформа од Црквеног права која обухвата теме из области државно-црквеног права.³⁷ Данас је Црквено право као дефинисан предмет присутно на свим нашим универзитетима, или боље речено Правним и Богословским факултетима. Поред тога и поједини научни институти, а истакао бих овом приликом Институт за упоредно право из Београда, своје научне конференције, издавачке подухвате и истраживачке трајекторије тематски усмеравају ка дубљем и садржајнијем изучавању и разумевању савремених токова у процесу нормирања места и улоге верских заједница у савременом друштву. Тако посматрано, наука државно-црквеног права, како је она устројена на нашим високообразовним институцијама, успела је да одговори на захтеве актуелности савременог тренутка и проблеме које он носи, како смо раније навели, а исто тако да оправда и потврди своју релевантност, што све скупа чини будућност ове науке веома оптимистичном.

6. Закључак

Наука Црквено право се изучава и на богословским и на правним факултетима. Иако њено постојање на два колосека изгледа парадоксално и методолошки упитно, она успева да потврди свој научни кредибилитет, као и академску и еклисијалну релевантност. Савремено друштво отвара многа питања која траже одговоре утемељене на истраживањима из области Црквеног права, али и других наука друштвено-хуманистичке провенијенције. То захтева већу отвореност науке Црквеног права за предметну и тематску сарадњу са другим наукама што додатно њену позицију у систему високог образовања чини утемељенијом и чвршћом, а њену епистемолошку двојност подразумевајућом и пожељном за очување њеног научног идентитета.

---

³⁶ О наведеним темама и питањима исцрпно говори проф. Ђукућ у свом раду објављеном у зборнику *Religious Symbols in the Public Sphere*; види, Ђukić, D., *The Legal Regulation of Religious Symbols in the Public Sphere in Serbia*, Budapest-Miskolc, 2021, стр. 141-170.

³⁷ Међу првим и најплоднијим истраживачима у области државно-црквеног права и система нормативног саодношења државе и Цркве у Србији у новије време јесте проф. Сима Аврамовић; види, Аврамовић, С., *Прилози настанку државно-црквеног права у Србији*, Београд, 2007, стр. 14-21.

Литература

- Аврамовић, С., *Прилози настанку државно-црквеног права у Србији*, Београд, 2007.
- Ђukić, D., „The Legal Regulations of Religious Symbols in the Public Sphere in Serbia“, у Sobczyk, P. (ed.), *Religious Symbols in the Public Sphere – Analysis on Certain Central European Countries*, Budapest – Miskolc, 2021.
- Ђукић, Д., „Црквено право као део правничког образовања на Правном факултету у Београду 1808-1945“, у Вукашиновић, В. (ур.), *Богословље код Срба – изазови и перспективе*, Београд, 2022.
- Ђурђевић, Н., *Остваривање слободе вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у Републици Србији*, Београд, 2009.
- Јевтић, А., *Свештени канони Цркве*, Београд, 2005.
- Јовић, Р., *Динамика хришћанског идентитета*, Београд, 2018.
- Милаш, Н., *Канони Православне Цркве са тумачењима*, Београд-Шибеник, 2004, фототипско издање
- Милошевић, Н., *У Духу и Истини – литургијско-канонске теме*, Београд, 2011.
- Митровић, Д., „Сергије Викторович Троицки о месту Црквеног права и његовом односу са државним правом“, у Раковић, А., и Ђурић, В. (прир.), *Зборник Право, Вера, Култура*, Београд, 2012.
- Новаковић, Д., *Државно законодавство о Православној Цркви у Србији од 1804. до 1914. Године*, Београд, 2010.
- Новаковић, Д., *Српска Православна Црква у законодавству Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије*, Београд, 2015.
- Пузовић, В., *Руски путеви српског богословља*, Београд, 2017.
- Ристовић, Н., *Хришћанство и античко наслеђе*, Београд, 2010.
- Роберс, Г., „Држава и Црква у Европској унији“, у Роберс, Г. (прир.) *Држава и Црква у Европској унији*, Београд, 2012, 9-17.
- Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске Православне Цркве 2. књ.*, Београд, 1991.
- Шијаковић, Б., *Огледање у контексту – О знању и вјери, предању и идентитету, цркви и држави*, Београд, 2011.

*Zoran Devrnja, Ph.D., Associate Professor
University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology*

ECCLESIASTICAL LAW AS A THEOLOGICAL AND LEGAL SCIENCE - ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DUAL SCIENTIFIC IDENTITY

Abstract: The Ecclesiastical law is one of the oldest theological disciplines that expresses the authentic church tradition created by the course of the sacred body of the Church throughout history. Besides its undeniable ecclesiastical identity and

eclectic character that appear through the sacred permeating of its canonical testimony and other bearers of the theological traditions such as the science of worship, the patristic spiritual and theological legacy, and the contribution of shaping its dogmatical and ethical testifying, about bearers of literary tradition, and the history of Church, the Ecclesiastical law has been developing in the direction of its identification with the jurisprudential subjects and the methods of exploration from the period of late medieval, which makes it a dual scientific discipline. Albeit it has been the subject of discussions on its positioning in the family of legal and theological sciences during the last three centuries, the Ecclesiastical law withstands rounded and ultimate epistemological definitions, keeping its structural complexity as well as its multi-leveled, unique, and distinctive theological, legal, pastoral, and academic scientific identity. This topic is a reduced attempt to perceive the positive and negative consequences of the dual identity of the Ecclesiastical law.

Key words: *Church law, Ecclesiastical law, Canonical tradition, Academic theology, University.*